

4. Volkov N. N. Vospriyatye predmeta y rysunka. – M., 1950. – 480 s.
5. Vygotskij L. S. Vosprijatie i ego razvitie v detskom vozraste / L.S. Vygotskij // Lekcii po psihologii. – SPb.: SOJuZ, 1997. – S. 3-28.
6. Zaporozhec A. V. Razvitie vosprijatija i dejatel'nost' / A.V. Zaporozhec // Psihologija oshhushhenij i vosprijatij / Pod red. Ju.B. Gippenrejter i dr. – M.: AST: Astrel', 2009. – S. 551-556.
7. Ermolaeva-Tomina L. B. Psihologiya hudozhestvennogo tvorchestva. – M.: Akadem proekt, 2005. – 304 s.
8. Kostiuk H. S. Poniattia pro sprymannia / H.S. Kostiuk // Psykholohiia. – K.: Radianska shkola, 1961. – S. 147-177.
9. Medvedeva N. V. Problema tvorchoho khudozhn'oho sprymannya / N. V. Medvedeva // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. nauk. prats' In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrayiny / za red. V. O. Molyako. – Zh. : Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka, 2007. – T. 12. – Vyp. 5. – Ch. I. – S. 68-77.
10. Molyako V. O. Kontsepsiya tvorchoho sprymannya / V. O. Molyako // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Problemy psykholohiyi tvorchosti: Zb. nauk. prats' / za red. V. O. Molyako. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2008. – T.12. – Vyp.5. – Ch.I. – S. 7-14.
11. Moliako V. O. Psykholohichni aspekty problemy sprymannia v konteksti teorii tvorchosti / V.O. Moliako // Psykholohichne doslidzhennia tvorchykh pertseptyvnykh protsesiv na riznykh vikovykh rivniakh: monohrafiia; za red. V.O. Moliako. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. – S. 7-32.
12. Psykholohichne doslidzhennya tvorchykh pertseptyvnykh protsesiv na riznykh vikovykh rivnyakh: monohrafiya / [V.O. Molyako, I.M. Bila, N.A. Vahanova ta in.]; za red. V.O. Molyako. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. – 210 s.

УДК 37.015.3:159.922.7

**ХАРАКТЕРИСТИКА ЕМОЦІЙНО-СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ДОШКІЛЬНИКА У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ З ДОРΟΣЛИМИ**

Гальченко В. М.

**кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості Факультету педагогіки і**

психології Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова

vyktoryja@list.ru

У статті розкрита роль діалогічного спілкування у розвитку емоційно-соціальної сфери дитини дошкільного віку. Охарактеризовано форми спілкування дошкільника з дорослим упродовж дошкільного дитинства.

Виявлено ряд можливих емоційних порушень у дітей дошкільного віку. Визначено психолого-педагогічні умови забезпечення емоційно-соціального розвитку дітей. Описано заходи розвивальної роботи з дошкільниками, які варто застосовувати психологам і педагогам з метою підвищення рівня емоційно-соціального розвитку дошкільників у контексті підготовки до навчання у школі.

Ключові слова: емоції, спілкування, емоційно-соціальний розвиток, діти дошкільного віку, діалогічне спілкування, соціальна винахідливість, духовність, творча особистість.

ГАЛЬЧЕНКО В.Н. ХАРАКТЕРИСТИКА ЭМОЦИОНАЛЬНО-СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНИКА В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕНИЯ СО ВЗРОСЛЫМИ

В статье раскрыта роль диалогического общения в развитии эмоционально-социальной сферы ребенка дошкольного возраста. Охарактеризованы формы общения дошкольника со взрослым в течение дошкольного детства. Выявлен ряд возможных эмоциональных нарушений у детей дошкольного возраста. Определены психолого-педагогические условия обеспечения эмоционально-социального развития детей. Описаны меры развивающей работы с дошкольниками, которые следует применять психологам и педагогам с целью повышения уровня эмоционально-социального развития дошкольников в контексте подготовки к обучению в школе.

Ключевые слова: эмоции, общение, эмоционально-социальное развитие, дети дошкольного возраста, диалогическое общение, социальная изобретательность, духовность, творческая личность.

GALCHENKO V.M. DESCRIPTION OF EMOTIONALLY-SOCIAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILD IS IN THE PROCESS OF INTERMINGLING WITH ADULTS.

In the article the exposed role of dialogic communication is in development of emotionally-social sphere of child of preschool age. The forms of communication of preschool child are described from to the adults during preschool childhood. The row of possible emotional violations is educed for the children of preschool age. Description to pre-conditions of appearance of the first child's fears is given. The psychology - pedagogics terms of providing of emotionally-social development of children are certain.

It is marked the role of social ingenuity in development of creative personality of child, able to put right the productive intermingling with surrounding people, to find an exit from difficult vital circumstances. The events of developing work on preschool children, sent to forming of abilities of preschool

child to understand emotional the state of other people after mimicry, are described, experience and sympathize.

Expressed opinion about, that positive development of social ingenuity of preschool children in the conditions of domestic education depends on the present positive example of parents. The role of teacher and parents is educed in development of emotional sphere of children of preschool age in the context of problem of preparation of children to the studies at school. It is marked the value of spirituality in development mentally of healthy creative personality of preschool child.

It is found out, that spiritual communication on all levels envisages attitude toward each and itself as to parts of only organism, and basis of spiritual communication is the unstipulated love.

Key words: *emotions, communications, emotionally-social development, children preschool age, dialogic communication, social ingenuity, spirituality, creative personality.*

Постановка проблеми. Як відомо, існує кілька важливих аспектів у житті особистості, серед яких вагоме місце займають спілкування та емоції. Людина за своєю природою соціальна, тому найважливішою з її потреб є потреба бути у спільності з іншими, а відтак, потреба у спілкуванні.

Якщо розглядати спілкування у широкому значенні, то маємо на увазі, спектр комунікативних зв'язків особистості, вміння налагоджувати стосунки, поглиблювати і розширювати їх, передавати інформацію безпосередньо та опосередковано, здійснювати взаємовплив та взаємодію, пізнавати внутрішній світ іншої людини та розкривати власний. Тобто мова йде про три найголовніші функції спілкування – комунікативну, інтерактивну та перцептивну, які у своїй сукупності гармонізують соціальне життя особистості, роблячи його насиченим та різноплановим.

Гуманістична спрямованість спілкування стає основою для встановлення доброзичливих стосунків, визнання людини як найвищої цінності, сприйняття один одного на засадах взаємоповаги та толерантності.

Мета статті. На нашу думку, саме діалогічне спілкування на гуманістичних засадах у процесі взаємодії дорослого з дитиною сприяє розкриттю останньої та саморозвитку її особистості, збагачує пізнавальну та емоційну сфери дитини, розвиває її індивідуальність. Особливо, якщо йдеться про дитину-дошкільника.

Виклад основного матеріалу статті. Проблемою емоційно-соціального розвитку дітей займалося багато вітчизняних та зарубіжних

учених, серед яких Б.Г. Ананьєв, Л.М. Галігузова, К.Є. Ізард, Я.Л. Коломінський, П.Д. Котирло, М.І. Лісіна, В.І. М'ясищев, Р.В. Овчарова, Т.А. Рєпіна та інші. Дослідники підкреслюють взаємозв'язок формування емоційної сфери дошкільників з розвитком їхніх комунікативних умінь.

Слід також зауважити, що більшість науковців (О. О. Бодальов, Т.В. Дуткевич, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська, Т.О. Флоренська та ін.) вважають, що оптимальною моделлю спілкування педагога з дитиною дошкільного віку має бути позитивне, виразне, емоційно забарвлене ставлення педагога до вихованця на засадах рівності й поваги до особистості дошкільника. Саме у процесі такого теплого, душевного спілкування можливе стимулювання творчості дитини, розкриття її потенційних можливостей.

Окрім цього, ми вважаємо, що емоційно забарвлене ставлення дорослого до дитини позитивно впливає і на емоційний розвиток малюка, збагачуючи і наповнюючи його палітрою емоцій та почуттів, які необхідні для повноцінного існування в соціумі.

Тому *метою* цієї статті є розкриття значення діалогічного спілкування дорослого з дитиною для емоційно-соціального розвитку дошкільника, гармонізації його особистості.

Емоції дитини дошкільного віку яскраво проявляються в її міміці, словах, рухах та мають безпосередній характер вираження. Але впродовж дошкільного дитинства особливості емоційних станів змінюються. Поряд з переживаннями задоволення і невдоволення у старших дошкільників ми можемо вже спостерігати вияви складних почуттів, викликані тим, наскільки добре їм вдалося виконати завдання, доручене дорослим, або зробити гарну справу, яка схвалюється значущим соціальним оточенням. Тому непорозуміння у сфері стосунків з однолітками та неспроможність відповідати вимогам дорослого у процесі взаємодії з ним нерідко є причинами афективних реакцій та емоційних розладів.

На думку психолога С.В. Ільїної, саме емоції як мотиваційна система є фактором успішності спілкування дітей в дошкільному віці. Якщо дошкільник переживає негативні емоції у процесі спілкування, то у нього не складаються стосунки з однолітками та дорослими, він відчуває себе дискомфортно, що призводить до негативних емоційних станів. Таким чином, дитина потрапляє в замкнуте коло. У результаті експериментального дослідження С.В. Ільїна виявила, що у розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку в процесі спілкування з однолітками спостерігаються такі проблеми як агресивність, тривожність, закріплення негативних емоцій, і лише оптимізація такого спілкування призводить до

покращення емоційних станів дошкільників, а зняття агресивності, тривожності допомагає дітям поліпшити відносини з однолітками і стати більш ініціативними [2].

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що позитивний досвід спілкування з дорослим за наявності позитивних емоцій, схвалення і визнання дитини як особистості сприяє формуванню впевненості дитини у собі, підвищенню самооцінки, зниженню тривожності, а звідси, успішності у спілкуванні з оточуючими.

Зокрема, за дослідженнями О.М. Колодич, передумови появи перших дитячих страхів закладаються у віці 8-12 місяців у зв'язку із незадоволенням базових потреб дитини у захисті та турботі, коли дорослий не зважає на плач немовляти, рідко бере його на руки, виявляє холодність під час спілкування. Дослідник стверджує, що особливо гостро переживає дитина немовлячого віку відсутність емоційного контакту з матір'ю. Якщо мати стримана, мало розмовляє з малюком, то у нього виникають занепокоєння і страх. Такі ж само наслідки має невиправдано сувора позиція батька, що сприяє невротизації прихильності дитини до матері й боязні розлуки з нею [4].

Беручи до уваги вищесказане, можна стверджувати, що основи емоційно-соціального розвитку дитини закладаються ще на першому році життя у процесі безпосередньо емоційного спілкування з дорослим, який на цьому етапі має визначальну роль – забезпечити умови для формування базової довіри до світу через лагідне, турботливе ставлення до дитини, постійний емоційний контакт та доброзичливе спілкування з домінантою на особистості дитини. Дорослий під час такого спілкування повинен постійно демонструвати надзвичайну значущість малюка як особистості, його важливість та цінність для дорослого. Наслідком такого спілкування буде здорова емоційна сфера підростаючої особистості, спроможність налагоджувати продуктивне спілкування з іншими людьми в майбутньому.

Звертаючись до досліджень М.І. Лісіної, важливо звернути увагу на значущість виокремлених дослідницею форм спілкування дошкільника з дорослим [5]. Змінюючи ситуативно-особистісне та ситуативно-ділове спілкування з дорослим, які домінували у віці до 3-х років, у дитяче життя гармонійно входить нова форма спілкування – позаситуативно-пізнавальна. Маленьким «чомучкам» (3-4 роки) важливо знати «все про все» (про світ фізичних явищ) задля розширення та збагачення життєвого досвіду, наближення до життя дорослих людей, розвитку сюжетно-рольової гри, успішної соціалізації. Зміст потреби у спілкуванні на цьому етапі полягає у доброзичливій увазі дорослого, повазі до дитини та співпраці з нею. При цьому дорослий виступає не тільки як ерудит, а як доброзичливий партнер

для обговорення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків у світі фізичних явищ.

На наш погляд, емоційно забарвленні розповіді дорослого про екзотичних тварин, дивовижні природні явища, далекі країни, ілюстровані яскравою наочністю, допоможуть дитині відчувати красу світу та відтворювати почуте й побачене в ігровій та продуктивних видах діяльності, створювати образи, мріяти та фантазувати, переживаючи позитивні емоційні стани – радості, захоплення, здивування тощо. Таким чином, розширюється не тільки світогляд дошкільника, а й збагачується його емоційна сфера.

Не менш важливою в емоційно-соціальному розвитку дитини-дошкільника є наступна форма спілкування – позаситуативно-особистісна. Ми переконані, що пізнати спектр почуттів, а саме: сорому за погані вчинки, задоволення від добрих справ, власної гідності, емпатії, прихильності, совісті, правди тощо, дитина здатна пережити у процесі позаситуативно-особистісного спілкування з дорослим.

Якщо на попередньому етапі перед дитиною відкрився світ фізичний, то у процесі позаситуативно-особистісного спілкування дошкільник пізнає світ соціальних явищ – взаємин дорослих людей. Прагнучи стати дорослим, дитина всіляко намагається відповідати їхнім вимогам, дотримуючись загально прийнятих норм і правил поведінки, закріплених у моральному кодексі суспільства. І знову ж таки, лише через доброзичливе ставлення дорослого, у процесі співпраці на засадах поваги та любові до дитини, дошкільник більш ефективно засвоює моральні інстанції, успішніше розвиваються його моральні та вольові якості як основа довільності поведінки, необхідної для подальшого шкільного навчання.

Здійснюючи поетапну підготовку до навчання у школі, педагоги і батьки повинні сформувані у дитини, в першу чергу, позитивне ставлення до школи і навчання, бажання вчитися, з радістю йти до першого класу. Позитивні емоції щодо навчання, закладені у дошкільному віці, допоможуть дитині швидше прийняти нову позицію школяра, безболісно адаптуватися до умов школи, встановити соціальні контакти з однолітками та вчителями, бути успішним і життєрадісним школярем.

Тому з метою профілактики емоційних розладів у дітей та забезпечення їхнього емоційного благополуччя пропонуємо дотримуватись наступних умов:

1. Оптимізація форм взаємодії у системі «педагог-вихованець», а також у системі «педагог – дитина – батьки – соціальне середовище».
2. Забезпечення діалогічного спілкування з дітьми на засадах гуманізму та демократизму.

3. Розробка та впровадження корекційно-розвивальних програм для дітей дошкільного віку, спрямованих на гармонізацію особистості дитини, розвиток її емоційної сфери.

4. Підвищення соціально-психологічної компетентності всіх учасників навчально-виховного процесу за рахунок проведення спеціальних навчальних заходів (традиційних і не традиційних), спрямованих на спільне обговорення проблем щодо забезпечення психічного, фізичного і духовного здоров'я підростаючої особистості.

Вважаємо, що дотримання цих психолого-педагогічних умов сприятиме поліпшенню емоційно-соціального розвитку дитини-дошкільника, ефективній підготовці її школи.

Крім цього, на нашу думку, шлях до емоційного благополуччя дитини пролягає через співдружність з дорослим, який виконує роль не тільки доброго наставника, а й друга, який є для дошкільника джерелом позитивних емоцій, а прищеплена дорослим звичка виявляти емоції, у свою чергу, слугує психологічним захистом у скрутних життєвих обставинах.

Дослідник О.М. Колодич [4] вважає, що у дошкільному віці існує ряд емоційних порушень, до яких належать:

- відсутність емоційної децентрації (нездатність співпереживати іншій людині, ні в реальній ситуації, ні в уявній);
- відсутність сингонії (здатність відгукуватися на емоційний стан іншої людини);
- відсутність почуття провини, необхідного для емоційної регуляції;
- безліч негативних емоцій та фобій у різних життєвих ситуаціях.

Беручи до уваги вищезазначену схильність дітей до емоційних порушень, пов'язаних з невмінням відчувати та розуміти іншу людину, варто звернутися до визначення соціальної винахідливості (В.М. Гальченко), яка виявляється у процесі спілкування та взаємодії з іншими як здатність дошкільників створювати і використовувати нові прийоми у спілкуванні з оточуючими людьми [1, с. 232].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури (Н. О. Ветлугіна, М. А. Віднічук, В. В. Давидов, В. У. Кузьменко, Н. О. Менчинська, Я. О. Пономарьов, С. А. Рубінштейн, П. М. Якобсон та ін.) нами було доведено, що гнучкість дитини у стосунках з оточуючими, вміння виявляти творчість у встановленні контактів з представниками різних соціальних прошарків та вікових категорій, знаходити ефективні шляхи виходу із проблемних ситуацій, уникати конфліктів, тобто винаходити власну модель

взаємодії з навколишнім світом для отримання бажаного результату є ознаками соціальної винахідливості.

З метою розвитку емоційної сфери дошкільника, для кращого розуміння дітьми емоційного стану інших людей, розвитку вміння правильно оцінювати емоційний стан навколишніх і відповідно цьому знаходити власні прийоми поведінки в різних життєвих ситуаціях доцільно застосувати серію ігор на збагачення емоційної сфери дошкільників. Прикладом цього є ігри, спрямовані на навчання дітей розуміти міміку людини, яка відображає різні почуття, а також, спираючись на власний емоційний досвід, розкривати соціально-моральний зміст ситуацій, продовжувати розпочату вихователем казку або змінювати хід подій у знайомому творі (гра «Якими ми будемо», «Попелюшка», «Створи настрої» тощо).

Також варто проводити роботу з дітьми щодо моделювання людських емоцій і стосунків під час організації виховних ситуацій, коли діти вчать розпізнавати, називати, зіставляти різноманітні емоції, створювати власні моделі емоцій та описувати створений на моделі настрої. Потім дітям можна дати завдання придумати добрі слова, щоб заспокоїти людину, яка плаче; пригадати слова, які допомагають розвеселити засмучену людину; добрати фрази, щоб роздобрити сердиту людину. Таке завдання є складнішим, але за прикладом дорослого, діти здатні виконати вправу правильно.

Наше бачення позитивного розвитку соціальної винахідливості дошкільників в умовах сімейного виховання полягає в тому, що дитина повинна мати наявний позитивний приклад, щоб навчитися презентувати своє «Я», творчо співпрацювати з оточуючими, обмінюватися досвідом, винаходити шляхи та прийоми подолання труднощів, попередження конфліктів. Лише в сім'ях, де вірять у дитину, поважають її як особистість, радяться у процесі прийняття рішень, разом будують плани на майбутнє, залучають дитину до розподілу сімейного бюджету, створюють умови для творчої діяльності, схвалюють її дії, вчать знаходити вихід із складних ситуацій, може зростати психічно здорова творча особистість.

За словами Сохань Л.В., щоб отримати задоволення від життя, потрібно здійснити духовно-моральний подвиг, оскільки на шляху завжди виникають труднощі, які, на перший погляд, здаються нездоланими, але завдяки мистецтву жити, виробленню власної життєвої стратегії життя, здатності вибудувати оригінальну модель поведінки у непередбачуваних життєвих ситуаціях, завжди знаходиться вихід, руйнуються перепони, відкриваються нові горизонти. Відтак, вміння жити є показником соціально-психологічної зрілості людини [7].

Таким чином, психічне благополуччя людини визначається її здатністю до успішної соціалізації та індивідуалізації, які здійснюються у процесі спілкування.

Психолог М.І. Лісіна [5] виділила наступні стадії розвитку потреби дитини в спілкуванні:

- потреба в увазі та доброзичливості дорослого (перші шість місяців життя немовляти);
- потреба у співробітництві (ранній вік);
- у зацікавленості дорослого запитами дитини (молодший та середній дошкільний вік);
- у взаєморозумінні та співпереживанні (старший дошкільний вік).

Остання стадія є прикладом прагнення дитини до тісного контакту з дорослим. Така гармонія у спілкуванні дає поштовх до прояву творчості. В першу чергу, це стосується духовної творчості: малюк проявляє доброту й чуйність до оточуючих людей, відчуває й сам творить красу, виявляє позитивні емоції.

Зауважимо, що спілкування не обмежується контактом двох або декількох осіб, до нього входять усі явища ноосфери: природи, культури, суспільства, мистецтва тощо. Людина, лише виходячи за межі самої себе, вступаючи у стосунки з оточуючим середовищем, досягає гармонії. Особливістю такого спілкування є закон ноосфери: чим більше віддаєш, тим більше отримуєш. Тобто духовність стає однією для всіх, хто спілкується [3, с. 66].

Схожу позицію займає психолог С.Т. Репетій, яка вважає що «змістом духовної свідомості є розуміння того, що Всесвіт – єдиний організм, а Земля – його невід’ємна частина. Отже, духовне спілкування на всіх рівнях і у видах передбачає ставлення до кожного і себе як до частин єдиного організму, а до тваринного і рослинного світу – як причетності до цього організму. Таке ставлення сприяє розвитку духовного єднання з Іншим. Об’єднуючою силою, яка лежить в основі духовного спілкування, є необумовлена любов» [6, с. 78].

Схиляємось до думки про те, що у різних видах діяльності дошкільника утворюються відповідні форми спілкування, в яких у дитини формуються інтереси та мотиви, розвиваються нові потреби, тобто малюк, розширюючи свою сферу спілкування, отримує можливість для подальшого емоційно-соціального розвитку. Дошкільник переосмислює відношення до оточуючих людей та власної поведінки. Спілкування з людьми поступово ускладнюється та збагачується, відкриваючи перед дитиною можливості для особистісного (духовного) зростання.

Висновки. Підсумовуючи сказане, варто пригадати слова великого педагога В.О.Сухомлинського, який був переконаний у тому, що вихованою дитину роблять радість, щастя, життєрадісне світовідчуття [8].

Таким чином, допомогти дитині відчувати радість життя може педагог, який помічає і схвалює всі творіння і досягнення маленької особистості, який сам є творцем, генератором ідей, або просто має широку й добру душу. У процесі педагогічної діяльності між вихователем і вихованцем складаються особливі взаємини, що супроводжуються комунікативним, інтерактивним і перцептивним процесами. Діалогічне спілкування, яке реалізує педагог у своїй діяльності, сприяє створенню доброзичливої атмосфери в групі, відкриває можливості для творчої самореалізації особистості дошкільника, забезпечує умови для ефективного емоційно-соціального розвитку дошкільників.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розкритті причин порушень емоційної сфери дошкільників та розробці заходів профілактичної роботи щодо попередження розладів емоційної сфери дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальченко В.М. Винахідливість дошкільника : особливості, типи та засоби розвитку / В.М. Гальченко / Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11-12 квітня 2013 р., м. Алушка, АР Крим. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 229-237.

2. Ильина (Углова) С.В. Особенности коммуникативных умений и эмоциональных состояний старших дошкольников в процессе общения со сверстниками / С.В. Ильина (Углова) // Вестник университета. Государственный университет управления. – № 7 (33). – М., 2007. – С. 195-199.

3. Клименко В. В. Психічний розвиток дитини: родинне виховання : навчальний посібник / В. В. Клименко. – К., 1994. – 81 с.

4. Колодич Е. Н. Коррекция эмоциональных нарушений у детей и подростков : Учеб. пособие для студентов психологических факультетов, практических психологов / Е.Н. Колодич. – Мн. : РИПО, 1999. – 94 с.

5. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения / М.И. Лисина. – М.: Педагогика, 1986. – 136 с.

6. Репетій С.Т. Розвиток духовності особистості як засіб консолідації суспільства / С.Т.Репетій // Науковий журнал «Science Rise» Педагогічна освіта. – Харків НВП ПП «Технологічний центр», 2015. – №10/5. – С. 77-80.

7. Сохань Л.В. Психология жизненного успеха. Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций / Л.В. Сохань,

Е.И. Головаха, Р.А. Ануфриева, О.Н. Балакирева, В.В.Очеретяный. – К., 1995. – 245 с.

8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 653 с.

REFERENCES

1. Gal'chenko V. (2013). Vinahidlivist' doshkil'nika : osoblivosti, tipi ta zasobi rozvitku [Ingenuity preschooler: features, types and means of]. Problemy diagnostyky ta proektuvannja rozvytku obdarovanosti doshkil'nikiv – Problems of diagnosis and design talent of preschoolers: Materials II National Scientific Conference, 11-12 April 2013, (pp. 229–237) Alupka, Crimea [in Ukrainian].

2. Il'ina (Uglova) S. (2007). Osobennosti kommunikativnyh umenij i jemocional'nyh sostojanij starshih doshkol'nikov v processe obshhenija so sverstnikami [Features kommunykativnyh Skills and emotional sostoyanyu senior doshkolnykov in the process of co peer communication]. Herald of the University. State University of Management. – No. 7 (33), (pp. 195-199). Moscow [in Russia].

3. Klymenko V. V. (1994). Psihichnij rozvitok ditini: rodinne vihovannja [Mental child development, family education]: tutorial. Kiev [in Ukrainian].

4. Kolodich E. N. Korrekciya jemocional'nyh narushenij u detej i podrostkov [Correction of emotional disorders in children and adolescents]: A manual for students of psychological faculties, practical psychologists. Minsk : RIPO [in Belarus].

5. Lisina M.I. (1986). Problemy ontogeneza obshhenija [Problems of ontogeny of communication]. Moscow : Pedagogy [in Russia].

6. Repetij S.T. (2015). Rozvitok duhovnosti osobistosti jak zasib konsolidacii suspil'stva [Spiritual development of the individual as a means of consolidating

Society] Scientific journal «Science Rise» Education education. – Kharkiv NVP PP "Technology Center" – №10/5? (pp. 77-80). Kharkiv [in Ukrainian].

7. Sohan' L.V., Golovaha E.I., Anufrieva R.A., Balakireva O.N., Ocheretjanyj V.V. (1995). Psihologija zhiznennogo uspeha. Opyt social'no-psihologicheskogo analiza preodolenija kriticheskikh situacij [Psychology of life success. Experience of socio-psychological analysis of overcoming critical situations]. Kiev [in Ukrainian].

8. Suhomlins'kij V. O. (1976). Vybrani tvory : v 5 t. [Selected works: in 5 volumes]. (Vols.I). Kiev [in Ukrainian].